

A SZUZDALI ÉVKÖNYV ALANYAINAK GRAMMATIKAI SAJÁTSÁGAI RÓL

KÜLÖNÖS TEKINTETTEL A DATIVUS ABSOLUTUS SZERKEZETEKRE ♦

GYÖRFFY BEÁTA

1. Bevezető

Az alany egyike a legfontosabb grammatikai funkcióknak. Szerepe annál is inkább jelentős, mert a legegyszerűbb típusú mondatot is egy alany és állítmány építi fel. Vizsgálata központi szerepet játszott a tradicionális grammatikákban és a modern nyelvelméletekben egyaránt. A tradicionális, leíró nyelvelmélet az indoeurópai nyelvek kutatásából kiindulva feltételezte egy, a nyelvtani jelenségekre alapozott alany – állítmány – tárgy relációrendszer meglétét. Ezek a funkciók később más, nem indoeurópai nyelvek kutatása során is fontosnak bizonyultak.

Az alannak a nyelvekben betöltött központi szerepe azzal magyarázható, hogy a legtöbb morfoszintaktikai jelenség a három fő grammatikai funkció (alany, tárgy, részeshatározó) közül az alanyt érinti. Ugyanakkor nem különíthető el egyetlen olyan morfoszintaktikai jegy sem, amely valamely grammatikai funkciót egyértelműen, univerzálisan meghatározná. Ehelyett csupán az egyes grammatikai funkciókat érintő ún. erős tendenciákat különböztethetünk meg.

Dolgozatom első részében megkísérlek egy rövid tipológiai áttekintést adni az alanyt érintő legfontosabb nyelvi jegyekről. A második részben bemutatom milyen, az orosz szerkesztésű egyházi szláv nyelv esetadásának ellentmondó problémák vetődtek fel az általam kutatott szövegtörzs alanyainak vizsgálata során. A harmadik pontban áttekintést adok arról, hogyan kezeli öt modern nyelvelmélet (a transzformációs grammatika, a kormányzás és kötés elmélet, a lexikális–funkcionális grammatika, a relációs grammatika, a Role and Reference Grammar¹) a dativus absolutus szerkezet participiumi

---

♦ A cikk megírásához nyújtott segítségért köszönettel tartozom témavezetőmnek, Agyagási Klárának, Balázs L. Gábornak, Kenesei Istvánnak, Laczkó Tibornak és Zoltán Andrásnak. A fennmaradó hibákért kizárólag engem terhel felelősség.

A cikk a Kereskedelmi Bank Universitas Alapítványának támogatásával jelenik meg.

¹ Az adott elmélet elnevezésére vonatkozóan még nem találtam magyar terminust. Talán 'szerep és viszonyítás' elméletnek nevezhetnénk, ahol a 'szerep' a tematikus makroszerepek

predikátumával álló dativusi alanyának kérdését. Végül megkísérlek felvázolni egy megoldási lehetőséget a probléma magyarázatára.

2. Nyelvtipológiai áttekintés

A grammatikai funkciókat kódolási és viselkedési jegyeik segítségével jellemezhetjük.² A kódolási jegyek elsősorban, bár nem kizárólagosan morfológiaiak, míg a viselkedésiek szintaktikaiak és az adott grammatikai funkció különböző szerkezetekben történő használatát jellemzi (Keenan 1976).

Az alábbiakban bemutatom az alanyt érintő főbb kódolási, illetve viselkedési jegyeket. A legfontosabb kódolási jegyek az igével történő egyeztetés, az esetadás, illetve kötött szórendű nyelvekben az alany mondatban elfoglalt pozíciója.

Az igével történő egyeztetés a terminusok (alany, tárgy, részeshatározó) sajátosága, ám számos nyelvben (pl. a dakotában, magyarban) nem az alany kizárólagos jellemzője. A tendencia azt mutatja, hogy amennyiben egy nyelvben az igével történő egyeztetés egyetlen terminust érint, az majdnem kizárólagosan az alany.

Az esetjelölős nyelvekben az alany általában nominativusban áll, és ez a főnevek szótári alakja is. Meg kell azonban jegyeznünk, hogy ez nem kizárólagos. A nyelvekben két fő esetjelölős minta különíthető el: a nominativus – accusativusi és az ergativus – absolutivusi séma. A két ragozási minta főbb jellemzőit az alábbi táblázat szemlélteti (Van Valin : 2001, 36):

Terminus	Nominativus – accusativusi séma	Ergativus – absolutivusi séma
Tranzitív ige alanya [A]	nominativus	ergativus
Intranszitiv ige tárgya [S]	nominativus	absolutivus
Tranzitív ige tárgya [O]	accusativus	absolutivus

---

használatára utal, a 'viszonyítás' pedig arra, hogy a szintaktikai jelenségek csak a szemantikai és pragmatikai tényezők figyelembevételével vizsgálhatók.

² Az alany/tárgy tematikus szerepeket és felszíni kifejeződésük összefüggéseit kiterjedt irodalom tárgyalja, melynek ismertetése túlmutat a jelen dolgozat keretein.

Az ágens és az objektum mélyszerkezeti kategóriái felszíni kifejezésének természetes nyelvekben lehetséges rendszereit mutatja be Komlósy (1976).

A nominativus – accusativusi ragozási rendszerben a tárgy kap eltérő esetet, míg az ergativus – absolutivusi sémában a tranzitív ige részesül speciális esetadásban. A grammatikai funkciók és az esetek között azonban számos esetben nincs megfelelés.

A kötött szórendű nyelvekben (amilyen például a kantoni) az egyes funkciók egyeztetés és esetek híján csak a mondatban elfoglalt pozíciójuk alapján különíthetők el. Ezekben a nyelvekben nem különíthetünk el egyetlen olyan pozíciót sem, amely kizárólagosan az alanyé lenne, univerzálisan azonban megfigyelhető egy erős tendencia, amely alapján az alany általában megelőzi a tárgyat és a részeshatározót.

A terminusok viselkedési jegyei azon konstrukciók összessége, amelyben részt vehetnek. Amennyiben egy meghatározott szerkezet egy nyelvben egy speciális terminust érint, úgy az az adott grammatikai funkció viselkedési jegyének tekinthető.

Az alanyt szinte univerzálisan érintő szerkezet a felszólítás. Ebben a szerkezetben a második személyű alany általában hiányzik. Mivel a felszólítás „címettségének” lenni általában az alany jellemzője, ezért az adott szerkezet alkalmas az alanyi funkció elkülönítésére.

Az alanyt érintő másik konstrukció a visszaható szerkezet, melynek központi kérdése az, mely argumentum szerepelhet a visszaható névmás antecedensként. A tendencia azt mutatja, hogy az alany mindig a lehetséges antecedensként funkcionáló argumentumok között van.

A fent említett két szerkezet minden esetben érintette az alanyt, de nem kizárólagosan. A következő két konstrukció általában megszorítások nélküli, ám amennyiben tartalmaznak megszorítást egyetlen terminusra vonatkozóan, az az alany.

A kiegészítendő kérdések és a hasított szerkezetek bizonyos nyelvekben erősen korlátozottak: ha a kérdőszó és a hasított NP direkt argumentumok, úgy mindig a mondat alanyának kell lenniük.

Az összetett mondatok is számos fontos alany-tesztet biztosítanak. A vonatkozó mellékmondat-képzés, a kiemelés, illetve a kontroll-szerkezetek képzése során az elhagyott vagy áthelyezett összetevő leggyakrabban az alany.

Az egyes szintaktikai funkciók között az őket érintő kódolási és viselkedési jegyek alapján a következő hierarchia állítható fel:

alany > tárgy > részeshatározó > nem terminusi bővítmény

Ebből a sorrendből kitűnik, hogy amennyiben egy mondattani jelenség megkötések tartalmaz egyetlen terminusra vonatkozóan, az az alany lesz (Van Valin 2001: 46).

3. A Szuzdali évkönyv alanyainak vizsgálata

Vizsgálatom alapjául az 1377-ben keletkezett Szuzdali évkönyv szövege szolgál. Az évkönyv a Szuzdali Rusz eseményeit mutatja be 1111-től 1305-ig. Szövege orosz szerkesztésű egyházi szláv nyelven íródott és mintegy 12 000 predikatív szerkezetet tartalmaz.

Az orosz nyelv történeti szintaxisával foglalkozó munkák (Borkovskij – Kuznyecov 1963; Steceneko 1972) megemlítik, hogy az alany kifejeződésében nem történtek nagyobb változások a nyelv történeti fejlődése során. Vagyis mind az óoroszban, mind az egyházi szlávban a modern oroszhoz hasonlóan az alany többnyire nominativusban állt, és az alany állítmánnyal történő egyeztetése megtörtént jelen és jövő időben, aorisztoszban és imperfektumban, számban és személyben, valamint perfektumban és pluszkvamperfektumban nemben, számban és személyben. A szabályszerű egyeztetés az alábbi példából is kitűnik, ahol az aorisztoszban álló igei állítmánnyal a névszói alany számban és személyben egyeztetve van.

(1) **КНЯЗЬ**   **ЖЕ** **ВЪСВЕВОЛОДЪ**   **ЕЗЯ**   **ГОРОДЪ**   **ТОРЖЕКЪ**   **МѢСЯЦѢ**
 fejedelem.Nom.sg.   Partic.   Vszevolod.Nom.sg.   elfoglal.Aor.sg.3.   város.Acc.sg.   Torzsek Acc.sg.   hónap.Gen.sg.
ДЕКАМЪ   **ВЪ**   **Н**   **ДНѢ** (386)
 december.Gen.sg.   Prep.   nyolc.Acc.   nap.Acc.sg.

’Vszevolod fejedelem elfoglalta Torzsek várát december hónap nyolcadik napján.’³

A tradicionális leíró nyelvtanok fontosabb eltérésként az alany kifejeződésében az egyes szám harmadik személyű névmás használatának elterjedését, a vocativusi alany használatát, illetve a gyűjtőnevek egyeztetését tárgyalják. A vizsgált szövegkorpusz az első két problémára nem szolgáltat példát. A gyűjtőnevek formailag egyes számú főnevek, melyekkel az igei hol (formai kritériumok alapján) egyes, hol (jelentésük szerint) többes számban egyeztetették. Az évkönyv szövegében ez utóbbi használatos.

³ A példák mögötti számozás azonos Kraskij (1962) munkájának lapszámaival.

(2) ДРУЗИНА ЖЕ ЕСЕВОЛОЖА НАЧАША КНАЗЮ ЖАЛОБАТИСА (386)
 družina.Nom.sg. Partic. Vszevolod.Poss.Nom.sg.fem. elkezd.Aor.pl.3. herceg.Dat.sg. panaszkozik.Inf.

’Vszevolod družsinája pedig panaszkodni kezdett a fejedelemnek.’

A nominativustól eltérő esetű alany szerepel a genitivus negationis szerkezetekben. Ezekben a konstrukciókban a tagadó operátor hatókörén belül létezését kifejező ígék esetén az alany birtokos esetben áll.

(3) И НЕ БЫ́ НИ ЗВОНЕНЬЯ НИ ПѢНЬЯ ПО ЕСЕМОУ ГРАДУ
 és nem van.Aor.sg.3. nem harangszó.Gen.sg. nem ének.Gen.sg. Prep. egész.Dat.sg.masc. város.Dat.sg.
 И ЕСТЬ СБОРНѢИ ЦРКВИ (356)
 és Prep. gyűjtő.Loc.sg.fem. templom.Loc.sg.

’És nem volt sem harangszó, sem ének az egész városban és a székesegyházban.’

Dativusi alanyt találunk a dativus absolutus⁴ szerkezetekben. Ez a konstrukció formailag egy részes esetben álló főnévből vagy névmásból, valamint egy vele egyeztetett participiumból épül fel, ami az állítmány szerepét tölti be.

(4) АНДРЕ́ЮЖЕ НЕ ПОСЛУШАВШЮ НХЪ НО ЕСТЬЛОЖИШЮ
 Andrejev.Dat.sg. Partic. nem meghallgat.Part.act.múlt.Dat.sg.masc. ő.Gen.pl. de helyez.Part.múlt.Dat.sg.masc.
 НАДЕ́ЖЮ НА БѢ́, ПРЖДА ДО СѢ́ТА (323)
 remény.Acc.sg. Prep. isten.Gen.sg. megvár.Aor.sg.3. Prep. világosság.Gen.sg.

’Andrej pedig nem hallgatott rájuk, hanem Istenben reménykedve várt reggelig.’

A szerkezettel kapcsolatos legfontosabb kérdés az esetadás problémája, a szerkezet alanya (és a vele nemben, számban és esetben egyeztetett participium) ugyanis nem nominativusban áll.

Felvetődik a probléma, hogy nyelvtipológiai vonatkozásban hogyan lehet elszámolni a konstrukció alanyával. A viselkedési jegyeket nem tudjuk zárt korpuszban szabadon vizsgálni. A kódolási jegyek közül pedig egyedül a participiumi predikátummal történő egyeztetés valósul meg.

⁴ A dativus absolutus szerkezet jelölésére a továbbiakban a DA megjelölést használom.

Mivel a szerkezet főként alá- és mellérendelő mellékmondatokban fordul elő, kézenfekvőnek tűnik, hogy a probléma megoldására az összetett mondatok alany-tesztjeit hívjuk segítségül, amelyek a fő- és mellékmondatok alanyának viszonyát vizsgálták. Nézzük meg tehát milyen viszony állapítható meg a DA konstrukciók fő és mellékmondatának alanyai között?

a) A két tagmondatban azonos alany szerepel:

(5) СЪЗДАВЪОМА ЖЕ ПЕРЕВЪРАДЪОМА ДНѢПРЪ С ПОЛОВЦИ
 Szvjatoszlav.Dat.dual.Partic. átkel.Part.act.múlt.Dat.dual. Dnyepr.Acc.sg. Prep. Polovec.Instr.pl.

КЪЗДАША КЪСТЬ КЪ ГЪРГЪВЪ (332)
 ad.Aor.pl.3. hír.Acc.sg. Prep. Gjurjev.Dat.sg.

’Svjatoszlavék átkelvén a Dnyeperen a polovecokkal átadták a hírt Gjurginak.’

(6) ПРИЕГЪШО ЖЕ КЪМОУ ВЪ ПЕРЕМЪШЪ ПОЧА
 menekül.Part.act.múlt.Dat.sg.m. Partic. ő.Dat.sg.masc. Prep. Peremisl.Acc.sg. elkezd.Aor.sg.3.

САДЪША ГЪ КЪРЪЛЪВЪ МИРА ПРОСА (337)
 küld.Inf. Prep. király.Dat.sg. béke.Acc.sg. kér.Part.act.jelen.Nom.sg.masc.

’Miután elmenekült Peremislbe, elkezdett követeket küldeni a királyhoz békéért esedezve.’

b) A két tagmondatban két különböző alany szerepel:

(7) ГЪРГЪВЪ ЖЕ НЕ ИМАЮЩО НИ ГЪДЕДА ЖЕ ПОМОЩИ
 Gjurjev.Dat.sg. Partic. nem birtokol.Part.act.jel.Dat.sg.masc. nem honnan Part. segítség.Gen.sg.

А ДРУЖИНА КЪО ИЗЪИТА (335)
 és druzsina.Nom.sg. övé megver.Part.pass.múlt.Nom.sg.3.fem.

’Mivel Gjurgi sehonnan sem kapott segítséget, druzsinája vereséget szenvedett.’

Megállapíthatjuk tehát, hogy a tagmondatok alanyai között nem fedezhető fel összefüggés. Anaforikus névmás használatakor is az egyik tagmondat névszói alanya nominativusban szerepel, míg a DA szerkezet névmási alanya dativusban van.

4. A DA szerkezet alanyának kezelése a modern szintaktikai elméletekben

A nyelvelméletek kétféle módon kezelik a grammatikai funkciókat: egyrészt másból nem eredeztethető alapfogalomként (relációs grammatika), másrészt valamely szintaktikai, szemantikai vagy pragmatikai jelenség eredményeként. Az esetadás és az egyeztetés problémája minden modern nyelv-elmélet sarkalatos pontját képezi.

A transzformációs grammatika (Chomsky 1965) konfigurációs megközelítés, amely a grammatikai viszonyokat a szintaktikai frázisszerkezetből származtatja. Az alany a közvetlenül az S csomópont alatt elhelyezkedő NP. Nominativusi esetet a ragozott igealak ad az alanynak. Az elmélet adott feladatra történő alkalmazásával kapcsolatban felmerül a probléma, hogy a DA szerkezetekben nem fínit igei, hanem participiumi predikátummal van dolgunk. A predikátum igenévi volta azonban nem ad magyarázatot a „kivételes” esetadásra, hiszen a szövegtörzs számos példát szolgáltat arra, hogy igenévi predikátum mellett az alany nominativusban áll.

(8) И ГЮРГИ ПРИЕХАВЪ С ПОЛКѢ НА НЬ
és Gjúrgi.Nom.sg. megérkezik.Part.act.műlt.No.m.sg.m.asc. Prep. sereg.Instr.sg. Prep. rá.Acc.sg.

И СЪДЕ ГЮРГИ ДНИИ Н (301)
és ül.Aor.sg.3. Gjúrgi.Nom.sg. nap.Gen.pl. hat.No.m.

’És Gjúrgi megérkezvén seregével ellene, hat napon át várt.’

A kormányzás és kötés elmélet (Chomsky 1981) a grammatikai funkciókat az összetevős szerkezetből generálja. Az alany az IP alatti NP. Az NP mondatbeli megjelenésének az a feltétele, hogy szerepeljen valamely ige vonzatkeretében, és absztrakt esettel rendelkezzen. Az NP az igtől théta-szerepet is kap. A nominativusi esetet nem az ige adja, hanem a rajta, illetve a segédigén elhelyezkedő szám/személy jegy (amelyekből elsősorban a személy releváns). Ezt az információt az IP tartalmazza.

Meg kell jegyeznünk, hogy az oroszban (és számos egyéb nyelvben) két alanyi pozíció is elkülöníthető: 1) a VP-n belül, az ige személyragján jelölt pro 2) IP-n belül. A VP-n belüli alany pozíció theta-pozíció, amelyből kimoztatás során kerül az alany az IP alatti pozícióba, ahol végbemegy az esetadás és az egyeztetés. Az elmélet kínálja a kérdést, hogy van-e különbség az igei illetve participiumi predikátum mellett álló alanyok théta-szerepében?

A théta-szerepek és a szintaktikai funkciók között a Uniformity of Theta Alignment Hypothesis (UTAH) biztosítja a kapcsolatot. Megkülönböztetünk tematikusan kötött és szabad funkciókat (az alany ez utóbbiak közé sorolható).

A DA szerkezetek alanyainak theta-szerepe:

cselekvő igenév mellett: agens, experiens;

szenvető igenév mellett: patiens.

Ezek a szerepek megegyeznek a nominatívusi alanyok tematikus szerepével, ami azt sugallja, hogy a vizsgált bővítmény esetén tematikusan szabad szintaktikai funkcióról van szó. Az alany datívusi esetére azonban ez az elmélet sem kínál magyarázatot, továbbá az esetadás szempontjából problémát jelent, hogy az igenévi predikátumon csak szám, nem és eset van jelölve.

A relációs grammatika (Blake 1990) alapfogalomként kezeli a funkciókat és számokat rendel hozzájuk (1 – alany, 2 – tárgy, 3 – részeshatározó). Az esetadást és egyeztetést a szintaktikai szerepekből kiindulva magyarázza. A modern oroszra érvényes szabályok a következők (Van Valin 2001):

1. Esetadás: 1. nominatívust, 2. accusatívust, 3. datívust kap.

2. Egyeztetés: a ragozott igealak egyezik 1-gyel (az alannyal) személyben és számban.

Az egyeztetés jegyei eltérnek nyelvenként, illetve még nyelven belül is (pl. az oroszban múlt és jelen idejű igével történő egyeztetés esetén). Az egyes funkciók csak valamilyen transzformáció (passzivizálás, dative shift) hatására kaphatnak más esetet.

A lexikai – funkcionális grammatikában (Bresnan 2000) a grammatikai funkciók kiosztása szemantikai jegyek, valamint tematikus szerepek segítségével történik. A grammatikai funkciók két alapvető szemantikai jegyből épülnek fel: [r] a szemantikai szerepek szerinti megkötöttségre, [o] a tranzitív predikátum komplementumaként történő funkcionálásra utal. Ezen tulajdonságok alapján az alanyt a [-r] [-o] jegyekkel jellemezhetjük.

Az egyes argumentumokhoz köthető tematikus szerepek kiosztása, illetve az esetadás a régens szemantikai reprezentációjában megy végbe. A funkciók nem függenek szorosan a théta- szerepektől: az alany több tematikus szereppel is jellemezhető.

A régens az alanyi argumentumnak többnyire nominatívust ad. Ugyanakkor több nyelvben megjelenik az ún. kivételes esetadás problémája. Az avarban és a lezben például érzést, érzékelést, tudást kifejező igék esetén az alanyok nem nominatívusban állnak. Ezen régensek alanya nem agens,

hanem 'érzékelő' (perceiver) vagy 'érző' (emoter). Míg a nyelvek többsége ezeket az alanyokat is ágensként kezeli, a lezben és az avarban dativusban állnak (Van Valin 2001: 26–27).

Az elmélet a dativusra nem ad magyarázatot, hiszen DA szerkezetekben előforduló igék ragozott igeiként is szerepelnek a korpuszban, az általuk kiosztott thematikus szerepek a participiumi alakokéval azonosak. Az elméletben némi előrelépést jelent, hogy nem csupán az igtét tekintik régensnek.

A Role and Reference Grammar (Van Valin – La Polla 1997; Van Valin 2001) nem ismeri el a szintaktikai funkciókat, hiszen ezek nem univerzálisak. Az alany – tárgy funkciók használata például azt feltételezi, hogy kell lennie egy VP-nek a szerkezetben, máskülönben nem tudnánk alanyi és tárgy NP-eket elkülöníteni. A grammatikai funkciók helyett tehát az elmélet makroszerepeket vizsgál. A makroszerepek bevezetése azon a megfigyelésen alapul, hogy az alany – tárgy által betöltött thematikus szerepek (pl. az angolban ágens, experiencer, recipiens, instrumentum) a grammatikai szerkezetükben különböző aktív – passzív mondatpárokból sem változnak. Ez bizonyos általános szemantikai szerepek meglétét feltételezi. Két ilyen makroszerpet különítenek el, a cselekvőt és az elszenvedőt.

Cselekvő (actor): az aktív, tranzitív igék alanya, illetve a passzív szerkezetek *obliqui argumentum* (oblique argument).

Elszenvedő (undergoer): aktív, tranzitív szerkezetek tárgya, passzív alanya.

A szemantikai makroszerepeknek felállítottak egy thematikus szerepek szerinti hierarchiát:

Actor-hierarchia: ágens > instrumentum > experiencer > recipiens.

Undergoer-hierarchia: patiens > theme > stimulus > experiencer > recipiens.

A DA szerkezetek alanya makroszerepét tekintve actor (cselekvő). Az esetadás úgy történik, hogy az elmélet nominativust / absolutivust / ergativust rendel a legmagasabb rangú makroszerephez, accusativust / absolutivust a második legmagasabbhoz, dativust pedig a makroszereppel nem rendelkező mag-argumentumhoz (core-argument).

A Role and Reference Grammar megoldást kínál a VP problémájára, illetve a nem- szomszédos (pl. partikulával elválasztott bővítmények kezelésére) ám a dativusi alanyra nem.

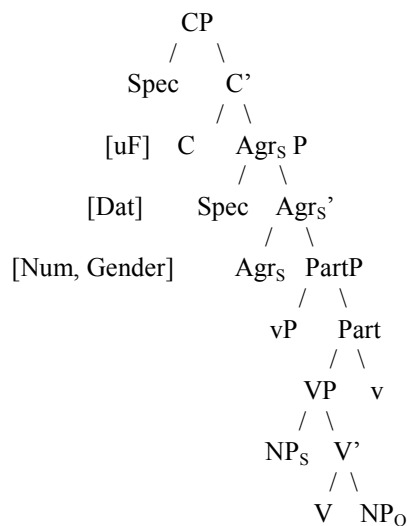
5. Lehetséges megoldás

Mivel a szövegkorpusz DA szerkezetei mind formai sajátosságok (a fő- és mellékmondat alanyainak egyezése, kötőszavak használata), mind szemantikájuk (időhatározói, módhatározói, célhatározói alárendelt mellékmondat, mellérendelő mellékmondat) alapján jelentős eltérést mutatnak, a konstrukció alanyának problémáját a szerkezet előzményeinek feltárásával, és ilyen formán a formai és szemantikai különbségek egységesítésével oldhatjuk meg (bár meg kell jegyeznünk, hogy a DA eredetével kapcsolatban megoszlik a kutatók véleménye). A dativus absolutus kialakulására vonatkozóan a legvalószínűbbnek az a felfogás tűnik, amely szerint a dativus absolutus szerkezet az ószláv nyelvből került át az orosz szerkesztésű egyházi szlávba. Az ószláv az egyház nyelve volt, és mint ilyen, erős görög befolyás alatt állt. A görögben eredetileg használt genitivus absolutusi konstrukciót az ószláv dativusi esettel vette át. Az „eredeti” ószláv szerkezet:

1. mindig összetett mondat alárendelt mellékmondataként szerepelt (elsősorban időhatározói alárendelt mondatként);
2. nem tartalmazott kötőszót;
3. a DA szerkezet alanya nem egyezett a főmondat alanyával. (Lunt 1974; Leafgren 2000).

A konstrukció használatára magyarázatot a minimalista nyelvelmélet segítségével kaphatunk. A minimalizmus (Chomsky 1995; Radford 1999) alany-értelmezése hasonló a kormányzás és kötés elméletéhez. Alanyként az IP alatti specifier pozícióban levő argumentumot kezelik. A mondat szerkezetében az alany eredetileg a VP specifier helyzetéből származik, majd onnan egy alany-kiemelés (subject raising) elnevezésű mozgással kerül IP alá. Az alany ezen elmélet szerint is I-től kap nominativusi esetet.

A minimalizmusban a kormányzás és kötés elmélettel szemben előrelépést jelent, hogy az elmélet már képes a nem-igei predikátumok, illetve a szabad szórend kezelésére is. A DA konstrukció felépítését a következő sémával szemléltethetjük:

A DA szerkezet alapját egy igei konstrukció (VP) képezi. A szerkezet participiumi predikátumai főként két argumentummal rendelkeznek, ahogy ezt az ábrán is jeleztem. Az igei frázis egy participiumi fejbe mozogva alakul igeneves szerkezetté (PartP). A participium és alanya nemben és számban egyeztetve vannak minden melléknévi igeneves szerkezetben, a szerkezet esetétől függetlenül. A vizsgált szerkezet participiuma és alanya dativusi esete az Agr_SP specifikáló pozíciójában ellenőrződik. Az eset külön ellenőrzését indokolja az a tény is, hogy absolutívus konstrukciókat más nyelvekben is találunk egyéb esetekkel (görögben: genitívus, szanszkritban: locatívus, latinban: ablatívus, gót, balti, szláv nyelvekben: datívus absolutus szerkezetek találhatók). Az alárendelt mellékmondatot egy Comp funkcionális kategória ágyazza be a főmondatba. Feltételezzük, hogy ennek feje valamilyen értelmezhetetlen jeggyel (uF) rendelkezik, amely szemantikai jelentést nem hordoz, de logikai, grammatikai alárendelést fejez ki.

Felmerül a kérdés, hogy a szerkezet a szláv nyelvekben miért éppen datívusban áll. A válasz a datívus szemantikájában rejlik, ugyanis Andersen (1970: 8) elkülönít egy úgynevezett 'alárendelő datívusi' (dative of subordination) jelentést, amely szinkronban van a DA szerkezet használatával.

A szerkezet az ószlávból a 14. századi óorosz szerkesztésű egyházi szláv nyelvbe kerülve az analógiás használat következtében valószínűleg átértelmeződött. Erre a tendenciára mutatnak a következő jegyek:

a) a szerkezetben alá- és mellérendelő kötőszavak jelennek meg:

(9) И НЕ ВЪХОТѢ ПАЧЕ ЖЕ БЫ¹ НЕ ХОТѢШЮ ЮГО
 és nem akar.Aor.sg.3. mert Partic. isten.Dat.sg. nem akar.Part.act.jel.Dat.sg.masc. ő.Acc.sg.
 И СѢ²И БѢ³И НЪКЕРЖЕ ЮГО НЪ⁴ ЗЪМАѢ РОСТОВЬСКЫ (355)
 és szent.sg.fem. szűzanya.Nom.sg. kítaszit.Imperf.sg.3. ő.Acc.sg. Prep. föld.Gen.sg. rosztovi.Gen.sg.fem.

’És nem akarta, mivel Isten és a szűzanya sem akarta őt, és kiüzte őt Rosztovból.’

b) a szerkezet alanya és predikátuma között partikula betoldása:

(10) ИЗЪАСЛАВЮ ЖЕ ПРИЕ¹ГШЮ Г КЪИЕВЮ ПОВЕЛѢ
 Izjaslav.Dat.sg. Partic. elm.enekül.Part.act.múlt.Dat.sg.masc. Prep. Kijev.Dat. megparancsol.Aor.sg.3.
 ДРУЖИНѢ СВОЕИ СЕИРАТИСА Ю ДОРОГОЖИНА (327)
 druzsina.Dat.sg. saját.Dat.sg.fem. gyülekezik.hf. Prep. Dorogozsics.Gen.sg.

’Izjaszlav elmenekülvén Kievbe megparancsolta druzsinájának, hogy gyülekezzenek Dorogozsicsnál.’

c) dativusi alany használata ragozott igealakokkal:

(11) КНАЗЮ МСЪТИСЛАВЮ АНДРЕИЧЮ С БРАТЬЮ СВОЮ
 fejedelem.Dat.sg. Msztiszlav.Dat.sg. Andrejevics.Dat.sg. Prep. testvér.Instr.sg. saját.Instr.sg.
 ВЪАША КЪИЕВѢ Ю¹ НЕ БЫЛО НИКОГДАЖЕ (354)
 elfoglalt.Aor.pl.3. Kiev.Acc. ő.Gen.sg.masc. nem van.múlt.sg.3.neutr. soha

’Msztiszlav Andrejevics fejedelem a testvérel elfoglalta Kijvet, ahol sohasem járt.’

d) dativusi alany használata nominativusban álló igenévvel:

(12) КНЯЗѢ ЖЕ ВСѢ СЛЪШАШЕ ТАКОУ ПОГЫБЕЛѢ
fejedelem.Dat.pl. Partic. minden.Dat.pl. hall.Part.act.múlt.Nom.pl.3. ilyen.Acc.sg. meggyilkolás.Acc.sg.

У БРАТЬѢ СКОБИ И ДО БОДРѢ КОЗПІША ЕСИ (399)
Prep. testvér.Loc.sg. saját.Loc.sg. és Prep. bojár.Gen.pl. felkiált.Aor.pl.3. minden.Nom.pl.

’A fejedelmek pedig a bojárokig értesülvén testvérük pusztulásáról felhördültek mind.’

e) a DA szerkezettel azonos konstrukciókban nominativusban álló alany és participium használata:

(13) УН ЖЕ УМІРНЕЪ Н И СҮСТРЕМИСА НА КІЄВѢ (425)
ő.Nom. Partic. kibékít.Part.act.múlt.Nom.sg.masc. ő.Acc.pl. és siet.Aor.sg.3. Prep. Kijev.Acc.

’Kibékítette őket és Kijev felé igyekezett.’

6. Konklúzió

A dolgozat bemutatja, hogyan alkalmazhatók az egyes modern nyelv-elméletek zárt korpusz nyelvészeti elemzésére. A vizsgálat rámutat arra, hogy az orosz szerkesztésű egyházi szláv nyelvi szöveg elemzésére a minimalizmus elmélete sikerrel használható.

A Szuzdali Évkönyv alanyainak vizsgálata példázza, hogy a 14. századi nyelvállapothoz képest számos változás történt az orosz nyelvben az alany kifejeződésében. Ezen változások között különösen szembetűnő a DA struktúrák eltűnése a nyelvből. A DA szerkezetek, mint alárendelt mellékmondatok vizsgálata például szolgál a nyelv logikai struktúrájának egyszerűsödésére is, hiszen idővel ezen viszonyok kifejezése absztrakt esetadás helyett már expliciten megjelenő kötőszavak segítségével történt.

A dativus absolutus szerkezet ezen típusú eltéréseinek, valamint nyelvtörténeti fejlődésének vizsgálata túlmutat a jelen dolgozat keretein, és további kutatást igényel.

HIVATKOZÁSOK

- Andersen, Henning 1970: The dative of subordination in Baltic and Slavic, in: *Baltic Linguistics* 1–9.
- Borkovskij, V. I. 1931: О языке Суздальской летописи по Лаврентьевскому списку, in: *Труды комиссии по русскому языку АН СССР т. I.*, 1–91.
- Borkovskij, V. I. – Kuznecov, P. S. 1963: *Историческая грамматика русского языка*. Москва, Издательство Академии Наук СССР.
- Borkovskij, V. I. 1978: *Историческая грамматика русского языка*, Москва, Издательство Наука.
- Bresnan, Joan 2001: *Lexical – Functional Syntax*, Oxford, Oxford University Press.
- Blake, Barry J. 1990: *Relational Grammar*, London, Routledge.
- Chomsky, Noam 1965: *Aspects of the theory of syntax*, Cambridge, Mass., MIT Press.
- Chomsky, Noam 1981: *Lectures on government and binding*, Dordrecht, Foris.
- Chomsky, Noam 1995: *The minimalist program*, Cambridge, Mass., MIT Press.
- Fromkin, Victoria A. szerk. 2003: *Linguistics. An Introduction to Linguistic Theory*, Blackwell.
- Haegeman, Lilia 1994: *Introduction to Government and Binding Theory*, Oxford, Blackwell.
- Janovič, E. I. 1986: *Историческая грамматика русского языка*, Минск, Издательство «Университетское».
- Karskij, E. F. szerk. 1926–1928: *Полное собрание русских летописей I, 2.* kiad. Leningrád, Издательство АН СССР (Reprint: Moszkva, Издательство АН СССР, 1962)
- Keenan, E L 1976: Towards a universal definition of "subject", in: Charles Li szerk.: *Subject and Topic*, New York, Academic Press.
- Komlósy András 1976: Az ágens és az objektum felszíni kifejezésének lehetséges rendszerei a természetes nyelvekben, in: *Általános Nyelvészeti Tanulmányok* 11, 239–246.
- Komlósy András 2001: *A lexikai–funkcionális grammatika mondatának alapfogalmai*, Budapest, Tinta Könyvkiadó

- LaPolla Randy J. – Robert D. Van Valin 1997: *Syntax: structure, meaning and function*, Cambridge, Cambridge University Press.
- Leafgren, John 2000: *The Dative Absolute in Middle Bulgarian Texts*. A 12th. Biennial Conference on Balkan and South Slavic Linguistics, Literature and Folklore keretében elhangzott előadás.
- Lunt, Horace G. 1974: *Old Church Slavonic Grammar*, Paris, Mouton.
- Radford, Andrew 1999: *Syntax. A minimalist introduction*, Cambridge University Press, Cambridge
- Schmalstieg, William R 1976: *An Introduction to Old Church Slavonic Grammar*, Cambridge, Mass., Slavica Publishers Inc.
- Sreznevskij, I. I. szerk 1958: *Материалы для словаря древнерусского языка*, Москва, Государственное издательство иностранных и национальных словарей.
- Stecenko, F. N. 1972: *Исторический синтаксис русского языка*, Москва, Высшая Школа.
- Uszpenszkij, B. A. 2002: *История русского литературного языка (XI – XVII вв.)*, Москва, Аспект пресс.
- Van Valin, Robert D. Jr. 2001: *Introduction to Syntax*, Cambridge, Cambridge University Press.